

Н.Д. Писаренко

**ПОСІБНИК ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ
«ЛАТИНСЬКА МОВА ТА
МЕДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ»**

2019

**Міністерство освіти і науки України
Дніпровський національний університет
ім. Олеся Гончара**

Н.Д. Писаренко

**ПОСІБНИК ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ
«ЛАТИНСЬКА МОВА ТА
МЕДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ»**

*Ухвалено на вченій раді ФУІФМ ДНУ імені Олеся Гончара
протокол № 4
від 12 листопада 2019 р.*

Дніпро

2019

УДК 821.124

П 34

Рецензенти: канд. філол. наук, доц. М.С. Ковальчук
д-р філол. наук, проф. Т.В. Філат

П 34 Писаренко, Н.Д. Посібник до вивчення курсу «Латинська мова та медична термінологія» [Текст]/ Н.Д. Писаренко.— Д., 2019. — 92 с.

Уміщено дані про фонетику і морфологію латинської мови, граматику викладено й систематизовано у вигляді таблиць. Наведено відомості з анатомічної, клінічної термінології, номенклатура лікарських засобів і лікарських форм. Увесь матеріал уміщено послідовно до його вивчення у 16 уроках. Граматичні вправи спрямовано на вивчення медичних термінів і розуміння їх структурних складників, особливостей словотвору, що сприятиме формуванню у студентів чіткого уявлення про медичну термінологію. Представлено латино-український словник медичного спрямквання. Частину ілюстративного матеріалу скопійовано з підручників латинської мови (Є.І. Світлична, І.О. Толок «Латинська мова»; Л.Ю.Смольська, О.Г. Кісельова «Латинська мова і основи медичної термінології»). Необхідну медичну термінологію і фразеологію запропоновано для читання та вивчення напам'ять.

Призначено для студентів, що вивчають латинську мову в ДНУ.

Навчальне видання

Наталія Дмитрівна Писаренко

**Посібник до вивчення курсу
«Латинська мова
та медична термінологія»**

Підписано до друку .Формат 60х84/16. Папір друкарський.
Друк плоский. Ум. друк. арк. 3,1. Ум. фарбовідб. 3,1. Обл.- вид. арк. 3,1.
Тираж 50 пр. Зам. №

ПП «Ліра ЛТД», вул. Наукова, 5, м. Дніпро, 49107.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру

© Писаренко Н.Д., 2019

Передмова

Латинська мова – лінгвістична дисципліна, призначена не тільки розширювати кругозір студентів, але і сприяти фаховому вивченню мови студентами-медиками.

Це друге видання навчального посібника з дисципліни «Латинська мова та медична термінологія», який доповнено новими вправами із анатомічної термінології, змінено структуру викладу латинської граматики, доповнено латино-українським словником, що містить анатомічні, гістологічні, клінічні терміни, рецептурну термінологію, що, на наш погляд, суттєво вирішує питання недостатності підручників з латинської мови для студентів-медиків ДНУ ім.О.Гончара.

Посібник укладено відповідно до робочої програми з дисципліни. Відповідно, основний акцент зроблено на засвоєння необхідної медичної термінології, системи латинської граматики і словотвору. Цю мету відображено у структурі посібника. Навчальний матеріал укладено у 16 уроках: кожен урок містить лексичний мінімум із медичної термінології, а також граматичний матеріал – теоретичний і практичний.

Навчальний посібник – це результат багаторічних практичних надбань. Про це свідчить викладений в таблицях базовий граматичний матеріал, логічно й насичено межований латинською медичною термінологією, завдання для самостійної роботи, словник, додатки.

У посібнику вміщено навчальний матеріал про терміноелементи, назви медичних форм, алгоритм написання рецептів і їх переклад. Для закріплення навчального матеріалу надано відповідні практичні завдання, складено таблиці, виокремлено необхідний лексичний мінімум, додатки, які допомагатимуть студентам краще засвоїти граматичний матеріал. Латинську фразеологію запропоновано для ознайомлення з мудрими латинськими виразами та життєвими порадами.

З огляду на досвід в опануванні студентами дисципліни особливу увагу звернено на закріплення фахової термінології, зокрема сталих словосполучень – клінічних і анатомічних найменувань.

Посібник рекомендовано для студентів-медиків, студентів-біологів, а також для усіх, хто цікавиться латинською мовою.

УРОК 1

ФОНЕТИКА ЛАТИНСЬКИЙ АЛФАВІТ

Латинський алфавіт класичного періоду розвитку латинської мови містить 24 букви (табл. 1)

Таблиця 1

Букви	Назва	Вимова	Приклади
A, a	а	[a]	ana, aqua
B, b	бе	[б]	bacillus
C, c	це	[к], [ц]	cadaver, caecus
D, d	де	[д]	dens
E, e	е	[е]	emulsum
F, f	еф	[ф]	foramen
G, g	ге	[г]	glandŭla
H, h	га	[г]	hydrops
I, i	і	[і]	incisŭra
J, j	йота	[й]	jecur
K, k	ка	[к]	Kalium
L, l	ель	[л]	labium
M, m	ем	[м]	medicamen
N, n	ен	[н]	nasus
O, o	о	[о]	ocŭlus
P, p	пе	[п]	paediater
Q, q	ку	[ку]	quattuor
R, r	ер	[р]	radix
S, s	ес	[с], [з]	sacralis, casus
T, t	те	[т]	tabŭla
U, u	у	[у]	ulna, unguis
V, v	ве	[в]	vaccina
X, x	ікс	[кс], [гз]	Xycainum,
Y, y	іпсилон	[і]	typhus
Z, z	зета	[з]	zona, zygoma

Особливості читання окремих літер і буквосполучень

Голосні. Сполучення голосних:

ae [e]: *Caesar, saepe, aegrotus* (хворий);

oe [e]: *oedema* (набряк), *coena* (їжа);

au [ay]: *auditus*(слух), *aurum* (золото);

eu [ey]: *Europa, pneumonia* (запалення легень);

ou [y]: *crouposus* (крупозний).

Ці буквосполучення називають *дифтонгами* і вважають одним складом. Так, у слові *praesens*, незважаючи на 3 голосні, 2 склади, оскільки дифтонг *ae* – це один звук [e]. Якщо над *e* стоїть риска або 2 крапки, то в дифтонгах його вимовляють як окремий звук – *aēr* (повітря).

Приголосні. Сполучення приголосних:

c [ц] – перед *e, i, y, ae, oe*: *cerebrum* (хребет), *cytus* (клітина), *coena* (обід), *coecus* (сліпий), *medicina* (медицина); [к] – у всіх інших випадках: *cutis* (шкіра), *occipitalis* (потиличний);

g [г]: *glandūla* (залоза), *gravis* (важкий);

h [г]: *humērus* (плечова кістка), *hydrops* (водянка);

k [к] – у словах грецького або арабського походження: *skelēton* (скелет), *Kalium* (араб. Калій), *linimentum Wilkinsoni* (лінімент Вількільсона);

l [л]: *longus* (довгий);

s [з] – між голосними та приголосними **m, n**: *nasalis* (носовий), *mensis* (місяць); [с] – у інших випадках: *costa* (ребро), *stapes* (стремінце);

v [в]: *vertēbra* (хребець), *vita* (життя);

x [кз] – із голосними: *exemplar* (приклад), *plexus* (сплетення); [кс] – у інших випадках: *fornix* (склепіння);

z [з] – у словах грецького походження: *zygote* (вилиця), *horizontalis* (горизонтальний), [ц] – у словах іншомовного походження: *influenza* (італ. грип);

w [в]: *syndromum Wilsoni* (синдром Вільсона);

su [св] – перед голосним: *suavis* (приємний);

ti [ці] – перед голосними: *operatio* (операція, робота), *injecitio* (впорскування), [ті] – після **t, x, s** або під наголосом: *bestia* (звір), *mixtura* (суміш, мікстура);

qu [кв] – тільки з голосним: *quadratus* (квадрат), *aqua* (вода);

ngu [нгв] – перед голосним: *lingua* (язик, мова); [нгу] – перед приголосним: *angulus* (кут).

Деякі буквосполучення перейшли в латинську мову із грецької: **ch** [х]: *chorda* (струна); **ph** [ф]: *pharynx* (горло); **rh** [р]: *rhaphe* (шов); **th** [т]: *thorax* (грудна клітка); **sch** [сх]: *ischium* (сідниця), *ischiadicus* (сідничний), але у деяких словах, що з'явилися у посткласичний період, вимова інша: *ischemia* (ішемія).

Правила наголошування

Наголос ставлять на другий від кінця склад. Для правильної постановки наголосу слід розрізняти довгі та короткі голосні.

Довгі звуки:

- голосний перед групою приголосних: *argumē-ntum*;
- дифтонги: *prāē-tor*;
- голосний із знаком довготи: *na-tū-ra*.

Короткі звуки:

- голосний перед голосним: *pru-den-ti-a*;
- голосний із знаком короткості – (ĕ): *ci-v ĭ-tas*.

Якщо другий склад короткий, то наголос падає на третій склад від кінця слова: *pu-mě-rus*.

Необхідно звернути увагу на короткість і довготу деяких суфіксів, найпоширеніших у медичній термінології (табл. 2).

Таблиця 2

Довгі суфікси			Короткі суфікси		
-al-	costalis	ребровий	-ic-	lymphaticus	лімфатичний
-ar-	ulnariss	ліктьовий	-bil-	sanabilis	виліковний
-at-	digitatus	пальцевий	-ol-	malleolus	молоточок
-in-	palatinus	піднебінний	-ūl-	ventriculus	шлунок, шлуночок
-os-	squmsus	лускатий	-id-	labdoideus	лямбдоподібний
-ur-	fissura	щілина	-il-	insanabilis	невиліковний
-ut-	dilutus	розведений	-cūl-	particula	частинка

Анатомічний лексичний мінімум

Вправа 1. Прочитайте слова, визначте короткі та довгі голосні, поставте наголос. Виділіть «проблемні» буквосполучення і дифтонги.

1. Pes – нога, manus – рука, facies – обличчя, dens – зуб, avis – птах, aorta – аорта, animal – тварина, fossa – яма, foveola – ямка, nervus – нерв, vena – вена, rete – сітка, vertebra – хребець, sapo – мило, pus – гній, truncus – стовбур, frons – лоб, dies – день, bovinus – бичачий, frigidus – холодний, internus – внутрішній, iecur – печінка, lien – селезінка, impar – нерівний, jugularis – яремний, linimentum – рідка мазь, jacere – лежати, immobilis – нерухомий, embyon – ембріон, Iodum – йод, innominatus – безіменний, jejunum – порожня кишка, injectio – впорскування, Opium – опій, ligamentum – зв'язка, fibula – мала гомілка, odor – запах, ductus – протока, Ferrum – залізо, pons – міст, parvus – малий, terra – земля, tuba – труба, regio – ділянка, tendo – сухожилок.
2. Gaster – шлунок, digitus – палець, gutta – крапля, genu – коліно, vulgaris – звичайний, glandula – залоза, signatura – позначення, macilago – слиз, gemma – брунька, sagittalis – стрілоподібний, gelatinosus – желатиновий, vagus – блукаючий, hepar – печінка, hypnosis – сон, Hydrargyrum – ртуть, hirudo – п'явка, humerus – плечова кістка, hydrops – водянка, Hydrogenium – кисень, hepatitis – гепатит, herpes – пухирчастий лишай, fel – жовч, sal – сіль, folium – листок, ala – крило, pulmo – легеня, Plantago – подорожник, oculus – око, longus – довгий, latus – широкий, mandibula – нижня щелепа, oleum – олія, valvula – клапан, locus – місце, cartilago – хрящ.
3. Skelēton – скелет, horizontalis – горизонтальний, kefir – кефір, Kalium – калій, keratitis – запалення рогової оболонки, Kaolinum – біла глина, zygotia – вилиця, zoster – пояс, Zingiber – імбир, zyma – закваска.
4. Caries – карієс, acidum – кислота, articularis – суглобовий, bacca – ягода, cylindricus – циліндричний, cor – серце, cornu – ріг, crus – гомілка, Cuprum – мідь, cutis – шкіра, clavicula – ключиця, cavitas – порожнина, cancer – рак, Calendula – календула, нагідки, butyrum – масло, collega – колега, cerebellum – мозочок, cellula – клітина, cadaver – труп, caecus – сліпий, costa – ребро, color – колір, bucca – сумка, coelia – черевна порожнина, accessories – додатковий,

casus – випадок, cataplasta – припалка, divisio – поділ, basis – основа, nasus – ніс, prognosis – прогноз, commissūra – спайка, ossa – кістка, posterior – задній, saluber – здоровий, sapo – мило, spissus – густий, crassus – товстий, gargarisma – полоскання, sensus – відчуття, transversus – поперечний, transfusio – переливання (крові), Sulfur – сірка, plasma – плазма, spasmus – спазм, incisūra – виразка.

5. Externus – зовнішній, maximus – найбільший, index – вказівний палець, nux – горіх, simplex – простий, flexor – згинач, cortex – кора, extensor – розгинач, mixtus – змішаний, examinatio – огляд, soccus – куприк, exulceratus – вкритий виразками, exitus letalis – смертельний кінець, laxans – витяжка, extremitas – кінцівка, extractum – витяжка, екстракт, peroxudum – перекис, pix – смола, apex – верхівка, radix – корінь.

6. Aequalis – рівний, aegritudo – хвороба, haema – кров, gangraena – гангрена, aether – ефір, caecum – сліпа кишка, peroneus – маломілковий.

NB! Порівняйте написання слів з однаковим значенням у різних мовах

Таблиця 3

Англійська	i	me	is	mother	brother	ten
Санскрит	aham	ma	asti	matar-	bhratar-	dasam
Грецька	ego	me	esti	meter	phrater	deka
Латинська	ego	me	est	mater	frater	decem
Англо-саксонська	ic	me	is	modor	brothor	tien
Давньо-ірландська		me	is	mathir	brathir	deich
Українська	ja/ я	mene/ мене	je/ є	matu/ мати	brat/ брат	desjat'/ десять

УРОК 2

МОРФОЛОГІЯ

ІМЕННИК (Nomen substantivum)

У латинській мові іменник має такі граматичні категорії:

- три роди (**genus**): **genus masculinum** (m) – ч. р.; **genus femininum** (f) – ж. р.; **genus neutrum** (n) – с. р.;
- два числа (**numerus**): **singularis** – однина, **pluralis** – множина;
- шість відмінків (**casus**): **nominativus** – називний (хто, що?); **genetivus** – родовий (кого, чого?); **dativus** – давальний (кому, чому?); **accusativus** – знахідний (кого, що?); **ablativus** – орудний (ким, чим? де? коли? куди?); **vocativus** – кличний;
- п'ять відмін (**declinatio I–V**).

Тип відміни визначають за закінченням родового відмінка однини, указаним у словнику.

Словникова форма іменника дає всю необхідну про нього інформацію: **SCARLATINA, AE f** – скарлатина (форма називного відмінка, закінчення родового та рід іменника).

Так, іменник **cortex, corticis m** – кора, кірка – належить до III відміни, тому що в родовому відмінку має закінчення **-is** (табл.4).

Таблиця 4

I	II	III	IV	V
-ae	-i	-is	-us	-ei

ПЕРША ВІДМІНА ІМЕННИКІВ (Declinatio prima)

Іменники I відміни в Gen. sing. закінчуються на **-ae**, у Nom. sing. – на **-a**. До I відміни належать іменники жіночого роду (**costa, ae f** – ребро), чоловічого – тільки за професійним значенням (**nauta, ae, m** – моряк), а також етноніми (**Celta, ae, m** – кельт).

NB! Відмінюючи іменники, закінчення приєднують до **основи**, отриману через відкидання закінчення родового відмінка (табл. 5).

Nota bene! – Зверни увагу! Пишуть скорочено: **NB!**, коли на полях книги, конспекту хочуть позначити яку-небудь важливу думку автора.

Таблиця 5

Основа	Cost –			
Casus	Singularis	Закінчення m, f	Pluralis	Закінчення m, f
Nom.	cost – a	–a	cost – ae	– ae
Gen.	cost – ae	– ae	cost – ārum	– arum
Dat.	cost – ae	–ae	cost – is	– is
Acc.	cost – am	– am	cost – as	– as
Abl.	cost – a	– a	cost – is	– is
Voc.	cost – a	– a	cost – ae	– ae

Вправа 2. Поставте наголос, враховуючи довготу чи короткість суфіксів.

Juncntura – зєднання, praeparatum – препарат, ventriculus – шлунок, шлуночок, arteriola – маленька артерія, scapula – лопатка, capitulum – мала головка, cuticula – шкірочка, vegetabilis – рослинний, glandularis – залозистий, oscium – отвір, fibula – малогомілкова кістка, dilutus – розведений, mobilis – рухомий, solubilis – розчинний, maturus – зрілий, спілий, tuberalis – горбковий.

Вправа 3. Визначте тип відміни іменників за формою Gen. sing.

Forma, ae; judex, judicis m; praesidium, praesidii n; dies, diēi m; civitas, civitātis f; populus, populi m; fructus, fructus m; praetor, praetōris m.

Вправа 4. Визначте граматичну форму іменника.

Vitam, fortūna, linguis, poenam, incōlas, concordiae, victoriis, licentiārum, fabūlae, phalanx, genus, cordis, ligamenti, lobo, labii, haematis, oculi, pulmonis.

УРОК 3

ДРУГА ВІДМІНА (Declinatio secunda)

Іменники другої відміни – це іменники чоловічого (m) та середнього роду (n), які в Gen.sing. мають закінчення – **i**. У Nom. sing. іменники чоловічого роду (m) закінчуються на –**us**, –**er**, середнього роду – на –**um** та деякі іменники грецького походження – на –**on**: **rāmus**, i m – *гілка*; **musculus**, i m – *м'яз*; **cancer**, c m – *рак*; **cranīum**, i n – *череп*; **colon**, i n – *ободова кишка*.

В іменниках другої відміни на –**er** під час відмінювання **e** випадає, наприклад: **diameter**, **diametri f** – діаметр (подібно в українській мові: вітер – вітру). Виняток: **puer**, **pueri** – *хлопчик*.

NB! Грецькі іменники II відміни

colon, i n – ободова кишка	encephalon, i n – головний мозок
ganglion, i n – вузол	acromion, i n – надплечовий відросток
basion, i n – базіон	olecranon, i n – ліктьовий відросток
opisthion, i n – опістіон	skelēton, i n – скелет

Правило середнього роду

Іменники середнього роду (II, III, IV відміни) мають однакову форму у Nom., Acc., sing. У відповідних відмінках множини вони закінчуються на –**a**, –**ia**, –**ua**.

Таблиця 6

II відміна					
Основа	muscul-		cancr-	cran-	
Sing.	m		Закінчення	n	Закінчення
Nom.	musculus	cancer	–us, –er	cranium	–um
Gen.	musculi	cancrī	–i	cranīi	–i
Dat.	musculo	cancro	–o	cranio	–o
Acc.	musculum	cancrum	–um	cranium	–um
Abl.	musculo	cancro	–o	cranio	–o
Plur.					
Nom	musculi	cancrī	–i	cranīa	–a
Gen.	musculorum	cancrorum	–ōrum	craniorum	–ōrum
Dat.	musculis	cancris	–is	cranīs	–is
Acc.	musculos	cancros	–os	cranīa	–a
Abl.	musculis	cancris	–is	cranīs	–is

ПРИКМЕТНИКИ I, II ВІДМІНИ Adiectivum (Declinatio I, II)

Прикметник у латинській мові має ті самі граматичні категорії, що й іменник: рід (чоловічий, жіночий, середній), число (однина, множина), 6 відмінків, **але тільки 3 відміни**. За I відміною відмінюються прикметники жіночого роду, що закінчуються на **–a**: **tonsilla palatīna** – піднебінний мигдалик. Прикметники узгоджуються з іменниками у роді, числі та відмінку. Прикметники чоловічого (на **–us, –er**) та середнього роду (на **–um**) відмінюють за зразком іменників II відміни: **ligamentum transversum** – поперечна зв'язка, **nodūlus lymphaticum** – лімфатичний вузол.

У словнику прикметники записано так: **durus, dura, durum** – твердий, а, е; **sacer, sacra, sacrum** – крижовий, а, е – це форми чоловічого, жіночого, середнього роду. Можливий скорочений запис: **durus, a, um; sacer, cra, crum**.

Вправа 5. Провідмінійте словосполучення.

Ligamentum transversum – поперечна зв'язка, *nodūlus lymphaticus* – лімфатичний вузол, *tonsilla palatīna* – піднебінний мигдалик, *palatum durum* – тверде піднебіння, *intestinum crassum* – товста кишка, *lingua foviata* – листоподібний язик, *sutura squamosa* – лускоподібний шов.

Вправа 6. Визначте відмінок іменників.

Ligamenta, gangliorum, muscūlo, septi, tubercūlis, gangliis, muscūlis, tubercūli, columnae, pulmonis, ossis, ductus, mandibūlae, scelētoni, oculis, alveolus, ventricūlo.

Вправа 7. Допишіть закінчення, перекладіть словосполучення:

Atrium dextr..., arteria brahi... profund..., cingulum arteri... cerebr..., labium intern..., columna vertebr..., costa ven..., fossa cerebr..., processus spinos..., sulcus carotic..., membrane obturator..., tuberculum obturator..., crista median...

Вправа 8. Узгодьте прикметники з іменниками, перекладіть словосполучення.

Oculus (sinister, tra, trum), ganglion (autonomicus, a, um), pleura (diaphragmaticus, a, um), diameter (obliquus, a, um), organa (uropoeticus, a, um).

УРОК 4

ПОХОДЖЕННЯ І СТРУКТУРА АНАТОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Анатомічна номенклатура – *Nomina anatomica* – науково обґрунтований та уніфікований перелік анатомічних термінів, уживаних у медицині та біології. Її укладено за системним принципом будови організму людини. Формування анатомічної номенклатури пов'язане з появою та розвитком анатомії. Сучасна анатомічна номенклатура включає в себе переважно латинські терміни, але існує чимало термінів грецького походження.

За структурою анатомічні терміни поділяються на одно-, дво-, та багаточленні.

Одночленні терміни можуть бути простими і складними:

– *прості* виражені одним простим словом: *caput*, *ītis n* – голова, *humērus*, *i m* – плечова кістка;

– *складні* утворені сполученням основ: *humer-o-ulnaris* – плечоліктьовий.

Двочленні терміни включають іменник і означення (узгоджене або неузгоджене), яке завжди стоїть *після означуваного слова*: *corni cossygeum* – куприковий ріжок, *os cossygis* – куприкова кістка.

Узгоджене означення – узгоджене з іменником у роді, числі та відмінку (табл. 7).

Таблиця 7

Nom. sing.	Nom. sing.	Н.в. одн.	Н.в. одн.
ligamentum, i n musculus, i m articulatio, onis f os, ossis n	latus, a, um	зв'язка м'яз суглоб кістка	широкий, а, е
remedium, i n pulvis, eris m sirupus, i m tinctura, ae f	simplex, icis	засіб порошок сироп настоянка	простий, а, е
ligamentum latum musculus latus articulatio lata os latum		зв'язка широка м'яз широкий суглоб широкий кістка широка	

Неузгоджене означення – другий і наступний іменники у родовому відмінку однини або множини (**Gen. sing. / Pl.**): *fovea dentis* – ямка зуба / зубна ямка. Означення стоїть після означуваного слова (табл.8). Неузгоджене означення можна перекласти:

- іменником у Gen. sing. / Pl.: *os cossygis* – кістка куприка;
- прикметником: *vena partiae* – ворітна вена.

Таблиця 8

Nom. sing.	Gen. sing.	Н.в. одн.	Р.в. одн.
cancer, carcinoma	duodeni recti hepatis uteri ventriculi labii	рак	дванадцятипалої кишки прямої кишки печінки матки шлунка губи
ulcus palpatio tumor resectio cancer	ventriculi	виразка промацування пухлина резекція рак	шлунка
cancer duodeni cancer recti		рак дванадцятипалої кишки рак прямої кишки	

Значна частина анатомічних термінів включає два або кілька іменників. Структура складного терміна: *іменник у називному відмінку однини або множини – на першому місці, усі наступні – у родовому відмінку (табл. 9).*

Таблиця 9

Н.в. одн. + Р.в. одн.	Nom. sing	Nom. sing + Gen. sing
Резекція верхівки легені	resectio, onis f – apex, icis m pulmo, onis m	resectio apicis pulmonis
Суглоб головки ребра	articulatio, onis f – capitulum, i n – costa, ae f –	articulatio capituli costae

Вправа 9. Узгодьте прикметники з іменниками, перекладіть.

Dens (lactus, a, um), fossa (caninus, a, um), caries (profundus, a, um), os (latus, a, um), oculus (dexter, tra, trum), nucleus nervi (vagus, a, um), virus (mortifer, era, erum), sulcus arteriae (subclavius, a, um).

Вправа 10. Перекладіть, зберігаючи притаманну латинській медичній термінології послідовність слів.

Поверхнева вена, верхня поперечна артерія, великий сосочок дванадцятипалої кишки, тіло грудного хребця, мале крило крилоподібної кістки, праве око, широкий зуб, широка кістка, смертоносний вірус.

Вправа 11. Перекладіть українською мовою.

Cavum peritoneae, curvatura ventriculi major, meatus nasi inferior, linea nuchae suprema, cirruin ferius ventriculi lateralis, fossa canina, caries profunda.

Вправа 12. Перекладіть, зберігаючи притаманну латинській медичній термінології послідовність слів.

Кісткова перегородка носа, м'яз верхньої повіки, продольна складка дванадцятипалої кишки, верхня цибулина яремної вени, велика вена головного мозку.

Вправа 13. Перекладіть українською мовою.

Musculus thoracis minor, fissura orbitalis superior, processus palatines maxillae, plexus hypogastricus superior, ala major ossis sphenoidalis, tunica muscularis vaginae, papilla duodeni major, arcus posterior atlantis, sulcus sinus petrosi inferioris, ostium venae cavae inferioris atrii dextri.

NB! Лексичний мінімум

Таблиця 10

I відміна		II відміна		III відміна	
apertura, ae f	отвір	angulus, i m	кут	apex, icis m	верхівка
calvaria, ae f	черепне склепіння	musculus, i m	мяз	canalis, is m	канал
clavicula, ae f	ключиця	pediculus, i m	ніжка	basis, is f	основа
columna, ae f	стовп	collum, i n	шия, шийка	foramen, inis n	отвір
crista, ae f	гребінь	capitulum, i n	мала	cavitas, atis f	порожнина

			голівка		
fossa, ae f	яма, ямка	succus, i m	сік	caput, it is n	голова
scapula, ae f	лопатка	digitus, i m	палець	corpus, oris n	тіло
tonsila, ae f	мигдалик	morbis, i m	хвороба	margo, inic m	край
papilla, ae f	сосок	humerus, i m	плечова кістка	sangvis, inis m	кров

Закінчення табл. 10

I відміна		II відміна		III відміна	
lingua, ae f	язик	nervus, i m	нерв	tendo, inis m	сухожилок
tibia, ae f	велика гомілка	colon, i n	кишка	pulmo, onis m	легеня
patella, ae f	надколінок, наколінок	intestinum, i n	кишка ободова	larynx, ngis m	гортань
maxila, ae f	верхня щелепа	angulus, i m	кут	ren, renis m	нирка
		cibus, i m	їжа	os, oris n	рот
				tuber, eris n	горб
				flexor, oris m	згинач (м'яз)

Суфіксальне словотворення анатомічних термінів I–II відміни

- Суфікси **-ell**, **-ūl (-cūl)**, **-ōl**, приєднані до основи іменників, надають їм зменшувального значення, не змінюючи при цьому їх роду:

ramus, i m – гілка, *ram-ūl-us, i m* – гілочка;

bronchus, i m – бронх, *bronchi-ōl-us, i m* – маленький бронх;

collis, is m – пагорб, *colli-cūl-us, i m* – горбочок;

lingua, ae f – язик, *ling-ūl-a, ae f* – язичок;

spica, ae f – колосок, *spic-ūl-a, ae f* – колосочок;

folium, i n – листок, *foli-ōl-um, i n* – листочок;

fovea, ae f – яма, *fove-ōl-a, ae f* – ямочка.

- Суфікс **-ur** означає дію або її наслідок: *fractura, ae f* – frango, ere – перелом;
- Суфікс **-ūl** указує на орган тіла, знаряддя праці: *mandibula, ae f* – нижня щелепа;
- Суфікс **-in** означає заняття: *medicina, ae f* – медицина; *angina, ae f* – ангіна,
- Суфікс **-bra** указує на знаряддя: *vertebra, ae f* – хребець.
- За допомогою суфікса **-ell** утворюються іменники зі зменшувальним значенням від слів, у коренях яких є приголосні **l, m, n, r**: *pat-ell-a, ae* – чашечка (від *patēra, ae f* – чаша); *colum-ell-a, ae f* – стовпчик (від *columna, ae f* – стовп).

Із цим суфіксом утворюються також іменники зі зменшувальним значенням другого ступеня: *capsa, ae f* – ящик; *capsula, ae f* – ящикок, капсула; *caps-ell-a, ae f* – маленький ящикок, скринька.

Однак серед термінів наявні такі, що не мають зменшувального значення, хоча в їх коренях є суфікси **-ell**, **-ŭl**. Це, зокрема, терміни, які означають стадію розвитку ембріона, наприклад: *blastŭla* (від грец. *Blastos* – зародок) – кінцева стадія дроблення яйця, що являє собою багатоклітинний одношаровий зародок; *organela* (від грецьк. *organon* – орган).

- Суфікс **-ment** указує на дію або її наслідок: *ligamentum*, *i n* – зв’язка (від *ligare* – в’язувати);
- Суфікс **-ism** означає отруєння, хворобливий стан, відхилення від норми: *botulismus*, *i m* – ботулізм, харчове отруєння;
- Суфікси **-in**, **-ol** казують на назву лікарських препаратів: *penicillinum*, *i n* – пеніцилін, *validolum*, *i n* – валідол.

Словотвірні суфікси прикметників I–II відміни Багатозначність суфіксів **-at-** та **-os-**

За допомогою суфіксів утворено багато прикметників першої та другої відміни (табл. 11).

Таблиця 11

-e	Указує на матеріал, з якого зроблено предмет, на ознаку предмета за його походженням	os, ossis – кістка oss-e-us, a, um – кістковий
-ŭc -ŭn	Указує на належність, відношення до предмета	thorax, ācism – грудна клітка thorac-ŭc-us, a, um – грудний palātum, i n – піднебіння palat-ŭn-us, a, um – піднебінний
-āt -ōs	Указує на подібність предмета Указує на наявність органа або його частини	glob-ōs-us, a, um – кулястий (globus, i m – куля) penn-āt-us, a, um – крилатий (penna, ae f – крило) nucleol -āt -us, a, m – з ядрцем (nucleōlus, i m – ядрце) foli-āt-us, a, um – з листками (folium, i n – листок)
-ōs	Указує на місцеперебування Указує на велику кількість, надлишок, насиченість, походження предмета	sax-ōs-us, a, um – скелястий, що живе (росте) на скелях muscul-ōs-us, a, um – м’язистий (musculŭs, i m – м’яз)
-ŭl -cŭl -ōl- uscŭl	Указує на часткову наявність певних ознак	lute-ōl-us, a, um – жовтуватий (luteus – жовтий); long-i-uscŭl-us, a, um – довгуватий (longus – довгий)

УРОК 5

ДІЄСЛОВО (Verbum)

Латинське дієслово має граматичні категорії дієвідміни (**coniugatio**), часу (**tempus**), способу (**modus**), стану (**genus**), особи (**persona**) та числа (**numerus**). Усі дієслова розподілено на 4 дієвідміни (**coniugatio**). Тип дієвідміни визначають за кінцевою літерою основи інфінітива (інфекта).

Форми незакінчених часів утворюються від основи інфінітива відкиданням закінчення **-re**. Так, основа інфекта (інфінітива) **I дієвідміни** закінчується на **-a**: **pota -re**, **II дієвідміни** – на **-ē**: **monē -re**; **III дієвідміни** – на приголосний: **leg -ē re**, інколи на **-u** **statu -ēre**, **IV дієвідміни** – на **-i**: **fini -re**:

I дієвідміна – **a -re**; **II дієвідміна** – **e -re**;

III дієвідміна – **-ēre**; **IV дієвідміна** – **i -re**.

NB! У **III дієвідміні** основа інфекта утворюється відкиданням **ēre**, оскільки **ē** – це з'єднувальна голосна, яка змінюється залежно від позиції.

Запам'ятайте з'єднувальні голосні:

i – перед s, t, m ; e – перед r ; u – перед n

У формах, утворених від основи **infinitivus** (**praesens**, **imperfectum**, **futurum I**, **imperativus**, **participium praesentis**), вставляють **i** – перед голосними **a, o, u, e**, крім: 1) позиції перед **-ēr**, де **ē** – короткий, 2) у другій особі наказового способу.

У латинській мові до системи інфекта належать 6 граматичних часів (**tempus**): **praesens** (теперішній час), **imperfectum** (минулий час недоконаного виду), **futurum I** (майбутній час недоконаного виду); **perfectum** (минулий час доконаного виду), **plusquamperfectum** (давні минулий час доконаного виду), **futurum II** (майбутній час доконаного виду).

Три способи – **indicativus** (дійсний), **imperativus** (наказовий), **conjunctivus** (умовний) .

Два стани – **genus activum** (активний), **genus passivum** (пасивний).

Три особи – **persona prima** (перша), **secunda** (друга), **tertia** (третя).

Числа – **singularis** (однина), **pluralis** (множина).

NB! Перше слово у словнику – дієслово першої (I) особи однини теперішнього часу, яке закінчується на **-o**.

I дієвідміна

monstro – від **monstra - re** (**monstra + o**) «показую»;

porto – від **porta - re** (**porta + o**) «несу».

NB! У першій дієвідміні закінчення основи **-a** зливається з закінченням I особи **-o**.

II дієвідміна

moveo – від **movē - re** (move + o) «рухаю»;

video – від **vidē -re** (vide + o) «бачу».

III дієвідміна

credo – від **cred- ě - re** (cred + o) «вірю»;

minuo – від **minu -ě-re** (minu-o) «зменшую».

IV дієвідміна

servio – від **servi-re** (servi +o) «служу»;

audio – від **audi-re** (audi+o) «слухаю».

Основні форми дієслова

1. **Praesens indicativi activi** (перша особа теперішнього часу дійсного способу активного стану). Закінчення – **o**.

2. **Perfectum indicativi activi** (перша особа минулого часу дійсного способу активного стану). Закінчення – **i**.

3. **Supinum** (супін). Близький до дієприкметника. Закінчення –**um**.

4. **Infinitivus praesentis activi** (неозначена форма дієслова теперішнього часу активного стану, інфінітив). Закінчення –**re**: **ornā -re** – прикрашати, **movē -re** – рухати, **leg -ĕre** – збирати, **audi -re** – слухати (табл.12).

Таблиця 12

1	2	3	4
orn-o	ornāv-i	ornāt-um	ornā-re
move-o	mov-i	mot-um	movē-re
leg-o	leg-i	lect-um	leg-ĕre
audi-o	audi-	audit-um	audi-re

Supinum (віддієслівний іменник) вважають основною дієслівною формою, від його основи утворюються дієприкметники – **participium perfecti passivi** (PPP) – та деякі іменники.

Вправа 14. Визначте дієвідміну дієслів та основу.

Praeparo, are – приготувати, *sano, are* – лікувати, *noceo, ere* – шкодити, *finio, ire* – закінчувати, *servo, are* – зберігати, *doleo, ere* – відчувати біль, *tussio, ire* – кашляти, *valeo, ere* – бути здоровим, *dormio, ire* – спати, *doceo, ere* – вчити.

УРОК 6

ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС ДІЙСНОГО СПОСОБУ АКТИВНОГО І ПАСИВНОГО СТАНУ

(**Praesens indicativi activi et passivi**)

Утворюється за схемою:

основа інфекта + особові закінчення (табл.13).

Таблиця 13

Activi			Passivi	
Persona	Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
1	-o(-m)	-mus	-or(r)	-mur
2	-s	-tis	-ris	-mīni
3	-t	-nt	-tur	-ntur

cura – re лікувати
solv – ěre розчинювати

micse – re змішувати
senti – re відчувати

Таблиця 14

Activi					
Conj	Persona	I	II	III	IV
Sing.	1	cur -o	micse -o	solv-o	senti-o
	2	cura -s	micse -s	solv -i-s	senti-s
	3	cura -t	micse -t	solv-i-t	senti-t
Plur.	1	cura -mus	micse -mus	solv-i-mus	senti-mus
	2	cura -tis	micse -tis	solv-i-tis	senti-tis
	3	cura -nt	micse -nt	solv-u-nt	senti-u-nt

Passivi					
Conj	Persona	I	II	III	IV
Sing.	1	cur -or	micse -or	solv-or	senti-or
	2	cura -ris	micse -ris	solv -e-ris	senti -ris
	3	cura -tur	micse -tur	solv-i-tur	senti-tur
Plur.	1	cura -mur	micse -mur	solv-i-mur	senti-mur
	2	cura-mini	micse -mini	solv-i-mini	senti-mini
	3	cura -ntur	micse-ntur	solv-u-ntur	senti-u-ntur

**НАКАЗОВИЙ СПОСІБ ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ
(Imperativus praesentis)**

Дієслова другої особи однини наказового способу в I, II, IV дієвідмінах дорівнюють основі інфекта: **cura-re – cura!** (Лікуй!); **doce -re – doce!** (Учи!); **fini-re – fini!** (Закінчуй!).

У III дієвідміні –e приєднується до основи інфекта: **recip - ěre – recip -e!** –(Візьми!). У другій особі множини наказового способу до основи інфекта приєднується –te: **cura-te!** (Лікуйте!); **doce –te!** (Учіть!); **fini –te!** (Закінчуйте!); **recip -ī –te!** (Візьміть!)(табл.15).

Таблиця 15

Persona	Infinitivus	Основа	Imperativus sing.	Imperativus plur.
---------	-------------	--------	-------------------	-------------------

2	cura -re	cura -	cura!	cura -te!
2	doce -re	doce -	doce!	doce-te!
2	recip - ěre	recip -	recip-e!	recip -ĩ-te!

ПОРІВНЯЙТЕ утворення наказового способу в латинській і сучасній англійській мовах:

Латинська	Англійська	Латинська	Англійська
<i>Mone me!</i>	<i>Advise me!</i>	<i>Servate me!</i>	<i>Save me!</i>

NB! Виняток становлять форми 2-ї особи однини для дієслів: **dicĕre** – говорити, **dic!** – говори!; **facĕre** – робити, **fac!** – роби!; **ducĕre** – вести, **duc!** – веди!

ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС УМОВНОГО СПОСОБУ АКТИВНОГО І ПАСИВНОГО СТАНУ (*Praesens coniunctivi activi et passivi*)

Основа *інфекта* +суфікс **a** + особові закінчення
У дієслів І дієвідміни кінцева основи **–a** змінюється на **–e**

Activi

Таблиця 16

Conj	Persona	I	II	III	IV
Sing.	1	cure -o	micse -a -m	solv -a-m	senti -a-m
	2	cure -s	micse -a -s	solv -a -s	senti-a-s
	3	cure -t	micse -a -t	solv-a -t	senti-a-t
Plur.	1	cure -mus	micse -a -mus	solv-a -mus	senti-a -mus
	2	cure -tis	micse -a -tis	solv-a -tis	senti-a -tis
	3	cure -nt	micse -a -nt	solv-a -nt	senti-a -nt

N.B! Запам'ятайте стандартні рецептурні вирази

Imperativus	Coniunctivus	Скорочений запис
Misce. Da. Signa. Змішай. Видай. Познач.	Misceatur. Detur. Signetur. Нехай буде видано.Змішано. Позначено.	M.D.S.
Da tales doses numero. Видай такі дози числом	Dentur tales doses numero. Нехай будуть видані такі дози числом	D.t.d.N.

Вправа 15. Утворіть Imperativus Praesentis persona 2 Sing., Pl. від наведених дієслів, перекладіть їх.

Notare, vivĕre, dare, miscere, palpare, recipĕre, auscultare, transvertĕre, accusare, condemnare, condĕre, statuĕre, scribĕre, sentire, solvĕre, diluĕre.

Вправа 16. Перекладіть речення.

Nota bene! Credite! Signa! Verte! Misce! Vale! Valetе! Solve tabulettas. Noli nocēre. Recipe guttam unam (одну). Da tincturam in lagenа. Da mixturam in vitro.

Вправа 17. Провідмініайте дієслова у часах **Praesens indicativi activi et passivi, Praesens conjunctivi activi et passivi**.

Curare – піклуватися, *docere* – вчити, *recipere* – брати, *palpare* – прощупувати, обмацувати, *vivere* – жити.

Вправа 18. Визначте форму дієслів.

Solvitis, solvit, scribo, palpat, scribunt, palparis, vivis, palpes, palpent, solvis, solvēris, solvat, solvant, scribat, scribaris, scribant, palperis, palparis.

N.B!

Misce, fiat pasta – змішай, щоб утворилася паста.

Misce, fiat unguentum – змішай, щоб утворилася мазь.

Misce, fiat linimentum – змішай, щоб утворилася рідка мазь.

Misce, fiat emulsum – змішай, щоб утворилася емульсія.

Misce, fiat pulvis – змішай, щоб утворився порошок.

Misce, fiant pilulae – змішай, щоб утворилися пілюлі.

Misce, fiant species – змішай, щоб утворився збір.

Іменник **species, erum f** – збір у латинській мові вживається у множині, в українській – в однині.

УРОК 7

ТРЕТЯ ВІДМІНА ІМЕННИКІВ (*Declinatio tertia*)

Характерною ознакою іменників III відміни є закінчення **–is** у родовому відмінку однини (gen. sing.).

Згідно з особливостями зміни відмінкових закінчень іменники III відміни поділяють на 3 групи: **приголосну (m, f, n)**, **мішану (m, n)**, **голосну (n)**.

Приголосна група

До приголосної групи належать різноскладові (різна кількість складів у називному і родовому відмінках) іменники (m, f, n), основа яких закінчується на один приголосний: *radix, radicis (f)* – корінь; *os, oris (n)* – кістка.

Мішана група

До мішаної групи належать рівноскладові іменники (m, n) на **–es, –is** у Nom. sing та нерівноскладові з основою, що закінчується на групу приголосних:

lac, lactis (n) – молоко; *pars, partis (f)* – частина; *cor, cordis (n)* – серце; *dens, dentis (f)* – зуб.

Голосна група

До голосної групи належать іменники (n) середнього роду, основа яких у Nom. sing. закінчується на **-e**, **-al**, **-ar**: *rete*, *retis* (n) – сітка; *exemplar*, *exemplaris* (n) – приклад; *animal*, *animalis* (n) – тварина (табл. 17).

Таблиця 17

Основа	radic -				or-			
	Singularis		Pluralis		Singularis		Pluralis	
Приголосна група (m, f, n)					(n)			
N.V	radix (f)	різні	radic -es	-es	os (n)	різні	or-a	-a
G.	radic-is	-is	radic -um	-um	or-is	-is	or-um	-um
D.	radic-i	-i	radic-ībus	-ībus	or-i	-i	or-ībus	-ībus
Acc.	radic-em	-em	radic-es	-es	os	=N.	or-a	-a
Abl.	radic-e	-e	radic-ībus	-ībus	or-e	-e	or-ībus	-ībus
Мішана група (m, f, n)								
Основа	lact -				dent -			
N.V	lac (n)	різні	lact -a	-a	dens (f)		dent -es	-es
G.	lact-is	-is	lact -īum	-īum	dent-is		dent -īum	-īum
D.	lact-i	-i	lact -ībus	-ībus	dent -i		dent -ībus	-ībus
Acc.	lact-em	-em	lact -a	-a	dent -em		dent -es	-es
Abl.	lact-e	-e	lact -ībus	-ībus	dent -e		dent -ībus	-ībus
Голосна група (n)								
Основа	ret-				animal-			
N.V	rete (n)	-e, -al, ar	ret-ia		animal (n)		animal-ia	-ia
G.	ret-is	-is	ret-īum		animal -is		animal-īum	-īum
D.	ret-i	-i	ret-ībus		animal -i		animal-ībus	-ībus
Acc.	ret-e	-e	ret-ia		animal		animal-ia	-ia
Abl.	ret-i	-i	ret-ībus		animal-i		animal-ībus	-ībus

Утворення іменників III відміни за допомогою суфіксів

За допомогою відповідних суфіксів **-or-**, **-io-**, **-itas-**, **-itudo-** утворюють іменники III відміни з різними відтінками значень:

- 1) суфікс **-or-**, приєднаний до основи супіна, утворює іменники чоловічого роду, які означають *особу* або *предмет*, що виконує дію: *recipio*, *recerpi*, *receptum*, *ēre* – брати, приймати; **recept + or = receptor**, *oris m* – приймач, рецептор; *lego*, *legi*, *lectum*, *ēre* – читати, збирати; **lect + or = lector**, *oris m* – лектор;
- 2) суфікс **-io-**, приєднаний до основи супіна, утворює іменники жіночого роду, які означають дію або результат дії: *secreno*, *secrevi*, *secretum*, *ēre* – виділяти; **secret + io = secretio**, *onis f* – виділення, секреція; *restituo*, *restitui*, *restitutum*, *ēre* – відновлювати; **restitut + io = restitutio**, *onis f* – відновлення; *palpatio*, *onis f* – промацування;

3) суфікси **-itas-**, **-itudo-**, приєднані до основи прикметника, утворюють іменники III відміни жіночого роду, які означають якість або абстрактне поняття:

cavus, a, um	cav + itas	=	cavitas, atis f
порожнистий			порожнина;
tuberosus, a, um	tuberos + itas	=	tuberositas, atis f
горбистий			гористість;
magnus, a, um	magn+ itudo	=	magnitudo, inis f;
великий			величина
longus, a, um	long+ itudo	=	longitudo, inis f
довгий			довжина.

4) суфікс **-os-** указує на хворобу незапального характеру: *stenosis, is f* – звуження каналів; *sclerosis, is f* – затвердіння тканини або органів;

5) суфікс **-itis** указує на запальний характер хвороби: *pancreas, atis n* – *pancreatitis, itidis f* – запалення підшлункової залози.

Утворення іменників III відміни (середній рід)

1. За допомогою суфікса **-oma-**, доданого до основи іменника (переважно грецького походження), утворюються іменники, що позначають пухлину (доброякісну або злоякісну), наприклад: *lipōma, lipomatis n* – жировик, жирова пухлина (від *lipos* – жир); *sarcōma, sarcomatis n* – саркома, злоякісна тканинна пухлина (від *sarx, sarcos* – м'ясо, м'якуш).

2. За допомогою суфікса **-ēma-**, доданого до основи іменника (зазвичай грецького походження), утворюються іменники на позначення набряків, наливів або висипів, наприклад: *oedēma, oedematis n* – набряк; *exanthēma, atis n* – екзантема, висип на шкірі; *empyēma; empyemetis n* – скупчення гною в порожнині.

3. За допомогою суфікса **-men-**, доданого до основи дієслова теперішнього часу, утворюються іменники, що означають засіб або результат дії, наприклад: *forāmen, foramīnis n* – отвір (*forare* – свердлити); *specīmen, specīmīnis n* – вірець (*spicere* – дивитися).

Вправа 19. Допишіть словникову форму іменників.

Cortex, tumor, sapo, vomer, venter, pollex, stapes, odor, sphincter, mos, stupor, ureter, vapor, pes, flos, foetor, apex, parier, rete, auris, exemplar, pes, pulmo, ren.

Вправа 20. Перекладіть словосполучення українською мовою.

1. Cortex cerebella. 2. Paries cardiacus. 3. Tuber cinereum. 4. Apex cordis. 5. Vertex crania. 6. Vasa vasorum. 7. Pes anserinus major. 8. Ala vomeris. 9. Os palatinum. 10. Fractura femoris. 11. Foramina palatina minora. 12. Ossa capitis. 13. Diagnosis certa. 14. Basis cranii externa. 15. Diaphragma oris. 16. Tussis convulsiva. 17. Ptosis gastris. 18. Stenosis recti. 19. Tuberculosis pulmonum. 20. Narcosis profunda. 21. Trauma apertum, clausum. 22. Plasma sanguinis. Necrosis sicca.

Вправа 21. Провідміняти словосполучення.

Rete venosus – венозна сітка, *caput longum* – довга головка, *radix profunda* – глибокий корінь, *tendo calcaneus* – п'яткове сухожилля.

УРОК 8

ПРИКМЕТНИКИ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ (Nomen adiectivum Declinatio III)

Розрізняють три види прикметників III відміни:

1) мають три родові закінчення у називному відмінку однини (словникова форма): **-er** (чоловічий рід), **-is** (жіночий), **-e** (середній): **acer (m)**, **acris (f)**, **acre (n)** – *гострий, а, е*;

2) два закінчення: **-is** (чоловічий і жіночий), **-e** (середній): **utilis (m, f)**, **utile (n)** – *корисний, а, е*;

3) одне закінчення (закінчення різні): **felix (m, f, n)** – *щасливий, а, е*; **par (m, f, n)** – *рівний, а, е*; **ingens (m, f, n)** – *величезний, а, е* (gen. від них – **felicis**, **paris**, **ingentis**).

Прикметники III відміни у разі відмінювання мають ті самі відмінкові закінчення, що й іменники третьої відміни голосної групи: у Nom. sing. **-e**, **-al**, **-ar** (табл. 18).

Таблиця 18

Прикметники трьох закінчень						
Numerus	Singularis			Pluralis		
Casus	m	f	n	m	f	n
Nom	acer	acr-is	acre	acr-es	acr-es	acr-is
Gen.		acr-is			acr-um	
Dat.		acr-i			acr-ibus	
Acc.	acr-em	acr-em	acre	acr-es	acr-es	acr-is
Abl.		acr-i			acr-ibus	
Прикметники двох закінчень						
Casus	m, f		n	m, f		n
Nom	utīl-is		utīl-e	utīl-es		utīl-ia
Gen.		utīl-is			utīl-ium	
Dat.		utīl-i			utīl-ibus	
Acc.	utīl-em		utīl-e	utīl-es		utīl-ia
Abl.		utīl-i			utīl-ibus	
Прикметники одного закінчення						
Casus	m, f, n			m, f, n		
Nom	felix			felīc-es (m, f), felīc-ia (n)		

Gen.	felīc-is	felic-ium
Dat.	felīc-i	felic-ībus
Acc.	felīcem (m, f), felix (n)	felīces (m, f), felic-ia (n)
Abl.	felīc-i	felic-ībus

N.B! Основу прикметників з трьома і двома закінченнями визначають за формою жіночого роду, відкидаючи закінчення **-is**. У прикметників з одним закінченням основу визначають, відкидаючи закінчення **-is** родового відмінка однини.

Деякі прикметники III відміни відмінюють за приголосною групою: **vetus, eris** – *старий*, -a, -e; **dives, itis** – *багатий*, -a, e; **pauper, eris** – *бідний*, -a, -e; **particeps, cipis** – *причетний*, -a, -e та ін.

Вправа 22. Провідмінійте словосполучення.

Palatum durum – тверде піднебіння, *tonsilla palatine* – піднебінний мигдалик, *nodulus lymphaticus* – лімфатичний вузол, *os breve* – коротка кістка, *fossa temporalis* – скронева ямка, *radix duplex* – подвійний корінь.

Вправа 23. Утворіть Gen.sing. від прикметників.

Spinus, a, um – остистий, *pelvinus*, a, um – тазовий, *mastoideus*, a, um – соскоподібний, *opticus*, a, um – зоровий, *profundus*, a, um – глибокий, *hypoglossus*, a, um – під'язиковий, *zygomatīcus*, a, um – виличний, *dexter, tra, trum* – правий, *sinister, tra, trum* – лівий, *sacer, cra, crum* – крижовий, *rotundus*, a, um – круглий, *interosseus*, a, um – міжкістковий, *diaphragmatīcus*, a, um – діафрагмальний, *obliquus*, a, um – косий.

Вправа 24. Узгодьте прикметники з іменниками.

Articularis, e – суглобовий (хрящ, відросток, диск, поверня), *sacralis, e* – крижовий (отвір, канал, гребінь), *cerebralis, e* – мозковий (череп, ямка, поверхня), *simplex, icis* – простий (сироп, порошок, засіб), *centralis, e* – центральний (артерія, частка, борозна, судина), *teres, etis* – круглий (м'яз).

ЧЕТВЕРТА І П'ЯТА

ВІДМІНА ІМЕННИКІВ (Declinatio quarta et quinta)

До IV відміни належать іменники, які у Gen. sing. закінчуються на **-us**.

У Nom. sing. іменники IV відміни чоловічого роду мають закінчення **-us**, середнього роду **-u**, наприклад: **fructus, -us m** – *плід*; **cornu, -us n** – *ріг*.

Деякі іменники жіночого роду (**manus, -us f** – *рука*, **domus, -us** – *будинок*) також належать до IV відміни. У джерелах римського права слово *рука* має значення *влада* (влада чоловіка); слово **domus** в Abl. sing. має закінчення II відміни (**dom -o; dom -os**).

Винятки: *acus, us f* – голка; *anus, us f* – стара жінка; *domus, us* – дім; *manus, us f* – рука; *Pinus, us f* – сосна; *Quercus, us f* – дуб.

До V відміни належать іменники жіночого роду на **-es**, які у Gen. sing. закінчуються на **-ei**. Наприклад: **facies, ei f** – поверхня, обличчя; **series, ei f** – ряд; **effidies, ei f** – образ; **dies, ei m(f)** – день.

Іменнику **dies** зазвичай притаманна форма чоловічого роду, проте у значенні *термін, строк* він має форму жіночого: **diescerta** – певний день, **dies constituta** – встановлений день, але **dies festus m** – святковий день.

NB! Слова **res, dies** мають форми однини та множини. Усі інші іменники V відміни або зовсім не відмінюються у множині, або мають цю форму лише у називному та знахідному відмінках (табл. 19).

Таблиця 19

Відміна	IV відміна		Закінчення		V відміна	Закінчення
Основа	fruct-	corn-			di-	
Singularis	m, f	n	m, f	n	m, f	
Nom.	fructus	cornu	-us	-u	dies	-es
Gen.	fructus	cornus	-us	-us	di-ei	-ei
Dat.	fructui	cornu	-ui	-u	di-ei	-ei
Acc.	fructum	cornu	-um	-u	di-em	-em
Abl.	fructu	cornu	-u	-u	di-e	-e
Pluralis						
Nom.	fructus	cornua	-us	-ua	di-es	-es
Gen.	fructuum	cornuūm	-uum	-ūum	di-ērum	-ērum
Dat.	fructībus	cornībus	-ībus	-ībus	di-ēbus	-ēbus
Acc.	fructus	cornua	-us	-ua	di-es	-es
Abl.	fructībus	cornībus	-ībus	-ībus	di-ēbus	-ēbus

Вправа 25. Провідмінійте наведені словосполучення.

Acus recta – пряма голка, *cornu cossygeum* – куприковий ріг, *fructus dulcis* – солодкий плід, *caries profunda* (відмінюється тільки в однині) – глибока гнилість, *species pectoralis* (відмінюється тільки у множині) – грудна суміш.

Вправа 26. Визначте відміну іменників і прикметників у словосполученнях.

Fructus bonus, perniciēs magna, dies certa, cornu dextrum, status asthmaticus, pulsus altus, pulsus aequalis, abortus criminalis, abortus spontaneus, sinus frontalis, cornu sacrale, usus externus, quercus alta, partus difficilis, caries profunda.

Вправа 27. Узгодьте поставлені у дужки прикметники з іменниками.

Arcus, us m – дуга (реберна, зубна, ниркова, вилична, надбрівна), *ductus, us m* – протока (артеріальна, жовчна, венозна), *cornu, us m* – ріжок (правий, лівий, великий, куприковий), *recessus, us m* – заглиблення, западина (глоткове).

ПРИЙМЕННИКИ

У латинській мові більшість прийменників уживаються з Acc. або Abl.

Прийменники **in** (в, на), **sub** (під) можуть уживатися з Acc. і з Abl. Із Acc. вони вживаються, коли йдеться про напрямок дії, коли можна поставити запитання «куди?»

in aquam – у воду

sub aquam – під воду

in brachium – у плече

sub brachium – під плече

Коли ж ідеться про місце дії, тобто можна поставити запитання «де, в чому?» прийменники **in** та **sub** вживають з Abl.

ABLATIVUS LOCI

Для позначення місця часто вживають **Ablativus** з прийменником **in**: *in horto* – в саду; *in apice* – на верхівці; *in osse* – у кістці.

У ботанічній літературі під час описування рослин для позначення місця вживають **Ablativus** без прийменника: *folia marginedentata* – листки на краю зубчасті.

УРОК 9

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ (Gradus comparationis)

У латинській мові є три ступені порівняння (**gradus comparationis**): **gradus positivus** (звичайний), **gradus comparativus** (вищий) і **gradus superlativus** (найвищий). Вищий ступінь (**gradus comparativus**) утворюється у такий спосіб:

основа прикметника + суфікс **-ior-** (m, f)
+ -ius- (n)

Таблиця 20

Gradus positivus		Основа – Gen. sing.	Gradus comparativus
longus, -a, -um	довгий, -a, -e	long-i	long-ior, -ius
niger, -gra, -grum	чорний, -a, -e	nigr-i	nigr-ior, -ius
acer, acris, acre	гострий, -a, -e	acr-is	acr-ior, -ius
gravis, -e	важкий, -a, -e	grav-is	grav-ior, -ius
similis, -e	подібний, -a, -e	simil-is	simil-ior, -ius

Прикметники у вищому ступені відмінюються як іменники III відміни приголосної групи: в Abl.sing. мають закінчення **-e**, у Gen. pl. **-um**, а в Nom. pl. (n) **-a**.

Найвищий ступінь (**gradus superlativus**) утворюється за такою схемою:

основа прикметника + суфікс **-issim-**

um)	+ родові закінчення (m -us, f -a, n -
	+ суфікс- rim-

Таблиця 21

Gradus positivus	Основа – Gen. sing.	Gradus superlativus
long-us, -a, -um <i>довгий, -a, -e</i>	long-i	long- issim -us, -a, -um
niger, -gra, -grum <i>чорний, -a, -e</i>	nigr- ior , -us	niger- rim -us, -a, -um
acer, acris, acre <i>гострий, -a, -e</i>	acr- ior , -ius	acer- rim -us, -a, -um

NB! Прикметники, які закінчуються на **-er**, утворюють найвищий ступінь додаванням суфікса-**rim-** до форми називного відмінка чоловічого роду та родових закінчень.

Шість (!) прикметників на **-ilis** утворюють найвищий ступінь порівняння за допомогою суфікса **-lim-** (табл. 22):

Таблиця 22

Gradus positivus		Gradus comparativus	Gradus superlativus
facilis, -e	<i>легкий, -a, -e</i>	facilior, -ius	facil- lim -us, -a, -um
gracilis, -e	<i>стрункий, -a, -e</i>	gracilior, ius	gracil- lim -us, -a, -um
difficilis, -e	<i>важкий, -a, -e</i>	difficilior, -ius	difficil- lim -us, -a, -um
similis, -e	<i>подібний, -a, -e</i>	similior, -ius	simil- lim -us, -a, -um
dissimilis, -e	<i>неподібний, -a, -e</i>	dissimilior, -ius	dissimil- lim -us, -a, -um
humilis, -e	<i>низький, -a, -e</i>	humilior, -ius	humil- lim -us, -a, -um

П'ять латинських прикметників мають відмінний спосіб утворення ступенів порівняння – суплетивні ступені порівняння (табл.23).

Таблиця 23

Gradus positivus		Gradus comparativus	Gradus superlativus
bonus, -a, -um	<i>добрий, -a, -e</i>	melior, -ius	optimus, -a, -um
maius, -a, -um	<i>поганий, -a, -e</i>	perior, -ius	pessimus, -a, -um
magnus, -a, -um	<i>великий, -a, -e</i>	maior, -ius	maximus, -a, -um
parvus, -a, -um	<i>малий, -a, -e</i>	minor, minus	minimus, -a, -um
multi, -ae, -a	<i>численні</i>	plures, plura	plurimi, -ae, -a

Вправа 28. Утворіть від поданих прикметників вищий і найвищий ступінь порівняння.

Altus, a, um; longus, a, um; ruber, bra, brum; pauper, pauperis; dulcis, e; levis, e; sapiens, ntis; malus, a, um; gravis, e; facilis, e; simplex, ĩcis; recens, entis.

Вправа 29. Укажіть ступені порівняння прикметників.

Longiōr, firmissimum, pauperrīma, felicissīmus, melior, miserrīmus, celeberrīma, optīmus, recentissima, ruberrimus, purissimus, dubius, major.

ПРИСЛІВНИКИ (Adverbia)

Місце прислівників – переважно біля дієслова, вони показують, **як, де, коли, з якою метою, з якої причини** відбувається дія.

Латинські прислівники, утворені від якісних прикметників, мають вищий і найвищий ступінь порівняння. Від прикметників II відміни прислівники утворюються додаванням до основи прикметника закінчення **–e**, **–o**; від прикметників III відміни прислівники утворюються додаванням до основи прикметника суфікса **–iter** (табл. 24).

Таблиця 24

Nom. Sing	Gen. Sing	Adverbia	
altus	alt-i	alt-e	<i>високо</i>
latus	lat-i	lat-e	<i>широко</i>
rarus	rar -i	rar -o	<i>рідко</i>
acer	acr-is	acr- iter	<i>гостро</i>

Прислівники мають вищий (**gradus comparativus**) і найвищий (**gradus superlativus**) ступінь порівняння. У вищому ступені прислівник має такий самий суфікс, як і відповідний прикметник середнього роду **–ius**. **Gradus superlativus** прислівника утворюється від найвищого ступеня порівняння прикметника заміною закінчення **–us** на **–e** (табл. 25, 26):

Таблиця 25

Adjectivum	Adverbia		Gradus comparativus	Gradus superlativus
lentus	lent-e	<i>поволі</i>	lent- ius	lentissīm- e
latus	lat-e	<i>широко</i>	lat- ius	latissīm- e
facilis	facil-e	<i>легко</i>	facil- ius	facillim- e
celer	celer-iter	<i>швидко</i>	celer- ius	celerrīm- e

Таблиця 26

Gradus positivus		Gradus comporativus	Gradus superlativus
bene	<i>добре</i>	meius	optīme
male	<i>погано</i>	peius	pessīme
magnopēre	<i>дуже</i>	magis	maxīme
multum	<i>багато</i>	plus	plurīmum
parum	<i>мало</i>	minus	minīme
saepe	<i>часто</i>	saepius	saepissīme
diu	<i>довго</i>	diutius	diutissīme
prope	<i>близько</i>	propius	proxīme

Gen.	ae	i	i	is	is	is	us	us	ēi
Dat.	ae	o	o	i	i	i	ui(u)	u(ui)	ēi
Acc.	am	um	um	em	=Nom.	em	um	u	em
Abl.	a	o	o	e	i	e	u	u	e
Voc.	a	e, er	um	=Nom.	=Nom.	=Nom.	us	u	es

Pluralis

Casus	I	II		III			IV		V
	f	m	n	Приголосна група	Голосна група	Мішана група	m	n	f
Nom.	ae	i	a	esa	ia	es	us	ua	es
Gen.	ārum	ōrum	ōrum	um	ium	ium	ūum	ūum	ērum
Dat.	is	is	is	ībus	ībus	ībus	ībus	ībus	ēbus
Acc.	as	os	a	esa	ia	es	us	ua	es
Abl.	is	is	is	ībus	ībus	ībus	ībus	ībus	ēbus
Voc.	ae	i	a	es a	ia	es	us	ua	es

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Урок 1.....	4
Урок 2.....	7
Урок 3.....	9
Урок 4.....	10
Урок 5.....	14
Урок 6.....	16
Урок 7.....	19
Урок 8.....	22
Урок 9.....	25
Урок 10.....	28
Урок 11.....	31
Урок 12.....	32
Урок 13.....	34
Урок 14.....	36
Урок 15.....	38
Урок 16.....	42
Словник...	

Список рекомендованої літератури.....	49
Додаток А. Фразеологізми.....	50
Додаток Б. Дієслово ESSE.....	51
Додаток В. Відмінкові закінчення іменників I – V відміни.....	51